

پرچم، نشان هویت و استقلال

امروزه پرچم، آرم و سرود جزء نشانه های اصلی دولتی در هر کشوری محسوب می شوند و هیچ کشوری را نمی توان بدون این سه آتریبیوت متصور شد. بغیر از کشورهای، گروه ها، سازمانها و نهادهای مختلف دولتی و غیر نیز دارای بیرق و آرم مخصوص می باشند که نشان دهنده هویت مستقل آنها در مقابل سایر سازمانها و نهادهای مشابه است. رنگ و شکل پرچم و آرم ها نیز دارای معنی و مفهوم خاص می باشند که بنوعی با هویت و آرمان دولت و نهاد در ارتباط می باشد.

اگرچه در زمان حاضر استفاده از بیرق و آرم های مختلف و احترام به آنها، رواج و ارزش همگانی و روزافزون پیدا نموده است، اما تاریخ استفاده و اهمیت این نمادها به زمان حال محدود نمی شود و به دوران های بسیار دور باز می گردد. تمامی حکمرانان دوران باستان بیرقی داشته اند که تقدس ویژه ای داشته اند. این بیرق ها در جنگ های از اهمیت خاصی برخوردار بوده است. بدین ترتیب که زمین خوردن «علمدار» نشان شکست طرف مقابل در جنگ محسوب می شده است. طرفین در میداین جنگ برای پایین آوردن بیرق دشمن خود تلاش فراوانی می کردند. همچنین بیشترین محافظان نیز در اطراف محل نگهداری بیرق قرار می گرفتند. بعنوان مثال در چین باستان از کسی که بیرق را حمل می کرد، حفاظت بویژه ای به عمل می آمده است و در صورت زمین خوردن بیرق، علمدار به شدت مجازات می شده است. همچنین تماس فیزیکی افراد با بیرق همچون سوء قصد به خود امپراتور جرم سنگینی داشته و به بیرق به همان اندازه احترام قائل بوده اند که به امپراتور احترام می گذاشتند.

در افسانه های فارسی، نخستین بیرق یعنی «درفش کاویانی» به کاوه آهنگر منسوب می باشد. بدین ترتیب که کاوه آهنگر برای آن که مردم را علیه ضحاک، حکمران مستبد بشوراند، پیش بند چرمی آهنگری خود را بر سر چوبی برافراشته و مردم را دور خود جمع می کند.

در زمان خلافت بنی عباسیان، ابو مسلم خراسانی و بابک خرمدین، دو تن از قهرمانان ایران و آذربایجان که بر علیه استبداد عباسیان قیام کردند نیز دارای بیرق خاص خود بودند که بر مینای آن، آنان را سیاه جامگان و سرخ جامگان می نامیدند. از آنجائی که علمای اسلام تصویر پردازی و نگارگری را حرام می دانستند، هیچ تصور و نقشی روی این بیرق ها وجود نداشت. حتی تا سالیان مدید نیز هیچ نقش و نگاری بر روی درفش ها تصویر نمی شد.

نخستین تصویر بر روی بیرق

در سال ۹۷۶ میلادی که تورکان غزنوی، با شکست دادن سامانیان، زمام امور را در دست گرفتند، سلطان محمود غزنوی برای نخستین بار دستور داد نقش یک ماه را بر روی بیرق خود که رنگ زمینه آن یکسره سیاه بود زر دوزی کنند. سپس در سال ۱۰۳۱ میلادی سلطان مسعود غزنوی به انگیزه دل بستگی به شکار شیر دستور داد نقش و نگار یک شیر جایگزین ماه شود.

در زمان خوارزمشاهیان و سلجوقیان سکه هانی ضرب شد که بر روی آن نقش خورشید بر پشت آمده بود، رسمی که به سرعت در مورد پرچمها نیز رعایت گردید. علت استفاده از خورشید این بود که شیر گذشته از نماد دلاوری و قدرت، نشانه برج اسد (مرداد) هم می باشد.

بیرق در دوران صفویان

در میان شاهان سلسله صفویان، تنها شاه اسماعیل اول و شاه طهماسب اول بر روی بیرق خود نقش شیر و خورشید نداشتند. پرچم شاه اسماعیل یکسره سبز رنگ بود و بر بالای آن تصویر ماه قرار داشت. شاه طهماسب نیز چون خود زاده برج حمل (ماه فروردین) بود دستور داد به جای شیر و خورشید تصویر گوسفند (نماد برج حمل) را هم بر روی بیرق ها و هم بر سکه ها ترسیم کنند. پرچم سایر شاهان صفوی سبز رنگ بوده که شیر و خورشیدی را بر روی آن زر دوزی می کردند. البته موقعیت و طرز قرار گرفتن شیر در همه این پرچمها یکسان نبوده است. شیر گاه نشسته بوده، گاه نیمرخ و گاه رو به سوی بیننده. در بعضی موارد هم خورشید از شیر جدا بوده و گاه چسبیده به آن. به استناد سیاحت نامه ژان شاردن جهانگرد فرانسوی، استفاده از بیرق های نوک تیز و باریک که بر روی آن آیه ای از قرآن و تصویر شمشیر دو سر حضرت علی یا شیر خورشید بوده، در دوران صفویان رسم بوده است.

پرچم در عهد نادر شاه افشار

بیرق سلطنتی در دوران نادر شاه از ابریشم سرخ و زرد ساخته شده بود و بر روی آن تصویر شیر و خورشید وجود داشت. اما پرچم نظامی در این زمان سه رنگ سبز و سفید و سرخ با شیری در حالت نیمرخ و در حال راه رفتن

داشته که خورشیدی نیمه بر آمده بر پشت آن بود و در درون دایره خورشید نوشته شده بود: «المک الله». سپاهیان نادر در تصویری که از جنگ وی با محمد گورکانی، پادشاه هند، کشیده شده است، بیرقی سه گوش با رنگ سفید در دست دارند که در گوشه بالایی آن نواری سبز رنگ و در قسمت پائینی آن نواری سرخ دوخته شده است، با شیری با دم برافراشته به صورت نیمرخ در حال راه رفتن و درون دایره خورشید آن باز هم «المک الله» آمده است.

بر این اساس گفته می شود که بیرق سه رنگ عهد نادر مادر پرچم سه رنگ فعلی ایران است. زیرا در این زمان بود که برای نخستین بار این سه رنگ بر روی بیرق های نظامی آمد، اما این پرچم مانند سایر پرچم و بیرق های آن دوران سه گوشه بوده است.

دوره قاجارها

در دوران آغامحمد خان قاجار، سر سلسله قاجاریان، چند تغییر اساسی در شکل و رنگ بیرق داده شد. اول آن که شکل بیرق برای نخستین بار از سه گوشه به چهارگوشه تغییر یافت و دوم این که آغامحمدخان سه رنگ سبز و سفید و سرخ پرچم نادری را برداشت و تنها رنگ سرخ را روی پرچم گذارد. دایره سفید رنگ بزرگی در میان این پرچم بود که در آن تصویر شیر و خورشید به رسم معمول وجود داشت با این تفاوت بارز که برای نخستین بار شمشیری در دست شیر قرار داده شده بود. در عهد فتح علی شاه قاجار، سه بیرق وجود داشته است. یکی بیرقی که یکسره سرخ بوده با شیری نشسته و خورشیدی در پشت که پرتوهای آن سراسر آن را پوشانده بود. بیرق دیگر که بیرق زمان صلح محسوب می شده، تصویر شیری بوده شمشیر به دست. نکته جالب این که شیر بیرق زمان صلح شمشیر بدست داشته در حالی که شیر بیرق زمان جنگ بدون شمشیر بوده است.

در زمان فتح علی شاه، استفاده از بیرق سفید رنگ برای مقاصد دیپلماتیک و سیاسی مرسوم شد. در تصویری که یک نقاش روس از ورود سفیر دوران قاجار به دربار تزار روس کشیده، بیرقی سفید رنگ منقوش به شیر و خورشید و شمشیر، پیشاپیش سفیر در حرکت است. سالها بعد، امیرکبیر از این ویژگی بیرق های سه گانه دوره فتح علی شاه استفاده کرد. برای نخستین بار در زمان محمدشاه قاجار (جانشین فتح علی شاه) تاجی بر بالای خورشید قرار داده شد. در این دوره هم دو بیرق به کار می رفته است که بر روی یکی شمشیر دو سر حضرت علی و بر دیگری شیر و خورشید قرار داشته که پرچم اول بیرق شاهی و دومی بیرق نظامی بوده است.

امیرکبیر و بیرق

میرزا تقی خان امیرکبیر، دلبستگی خاصی به نادر شاه داشته و از همین رو پیوسته به ناصرالدین شاه توصیه می کرده شرح زندگی نادر شاه را بخواند. امیرکبیر روی همین دلبستگی، همان رنگ های بیرق نادر شاه را پذیرفت، اما دستور داد شکل بیرق مستطیل شکل باشد (بر خلاف شکل سه گوشه در عهد نادر شاه) و سراسر زمینه پرچم سفید، با یک نوار سبز به عرض تقریبی ده سانتی در گوشه بالایی و نواری سرخ رنگ به همان اندازه در قسمت پائین بیرق دوخته شود و نشان شیر و خورشید و شمشیر در میانه پرچم قرار گیرد، بدون آنکه تاجی بر بالای خورشید گذاشته شود. بدین ترتیب در دوران ناصرالدین شاه بود که بیرق تقریباً به شکل و فرم پرچم امروزی ایران درآمد.

انقلاب مشروطیت و بیرق

با پیروزی جنبش مشروطه خواهی و گردن نهادن مظفرالدین شاه قاجار به تشکیل مجلس، نمایندگان مردم در مجلس های اول و دوم به کار تدوین قانون اساسی و متمم آن پرداختند. در اصل پنجم متمم قانون اساسی مشروطه آمده است: «الوان رسمی بیرق کشور، سبز و سفید و سرخ و علامت شیر و خورشید است». اما اشاره ای به ترتیب قرار گرفتن رنگ ها، افقی یا عمودی بودن آنها، و این که شیر و خورشید بر کدام یک از رنگ ها قرار گیرد به میان نیامده است. همچنین درباره وجود یا عدم وجود شمشیر یا جهت روی شیر نیز ذکر نشده است.

نمایندگان مجلس در توضیح رنگ های به کار رفته در بیرق می گفتند رنگ سبز، رنگ دلخواه پیامبر اسلام و رنگ این دین است، بنابراین پیشنهاد می شود رنگ سبز در بالای بیرق کشور قرار گیرد. در مورد رنگ سفید نیز به این حقیقت تاریخی استناد شد که رنگ سفید رنگ مورد علاقه زرتشتیان است که هزاران سال در خطه زندگی کرده اند و این که سفید نماد صلح و آشتی است و لازم است در زیر رنگ سبز قرار گیرد. در مورد رنگ سرخ نیز با اشاره به ارزش خون شهید در اسلام، بویژه امام حسین و جان باختگان انقلاب مشروطیت به ضرورت پاسداشت خون شهیدان اشاره گردید.

نمایندگان مجلس نشان شیر و خورشید را نیز این گونه توجیه کردند که انقلاب مشروطیت در برج اسد (ماه مرداد) ۱۹۰۶ میلادی (سال ۱۲۸۵ هجری شمسی) به پیروزی رسیده است. همچنین چون اکثر مسلمان کشور شیعه و پیرو حضرت علی هستند و اسدالله از القاب حضرت علی است، بنابراین شیر هم نشانه برج اسد است و هم نشانه امام اول شیعیان، باید در بیرق جای گیرد. در مورد خورشید نیز چون انقلاب مشروطه در میانه ماه مرداد به پیروزی رسید و

خورشید در این ایام در اوج گرمای خود است، پیشنهاد می‌کنیم خورشید را نیز بر پشت شیر سوار کنیم که این شیر و خورشید هم نشانه حضرت علی باشد، هم نشانه ماه مرداد و هم نشانه چهاردهم مرداد یعنی روز پیروزی مشروطه خواهان و البته وقتی شیر را نشانه پیشوای امام اول بدانیم لازم است شمشیر ذوالفقار را نیز بدستش بدهیم. بدین ترتیب برای اولین بار بیرق کشور به طور رسمی در قانون اساسی به عنوان نماد هویت و استقلال تصویب شد.

این پرچم در زمان حکومت رضاخان و پسرش محمدرضا با تغییراتی کم به همان شکل باقی ماند.

پرچم بعد از انقلاب ۱۳۵۷

در اصل هجدهم قانون اساسی جمهوری اسلامی مصوب سال ۱۳۵۸ در مورد پرچم آماده است که پرچم جمهوری اسلامی از سه رنگ سبز، سفید و سرخ تشکیل می‌شود و نشانه جمهوری اسلامی در وسط آن قرار می‌گیرد.

پرچم حکومت های ملی آذربایجان و کوردستان

حکومت های ملی آذربایجان و کوردستان (۱۳۲۴ - ۱۳۲۵) که مبنای حقوقی تشکیل آنان، قانون انجمن های ایالتی و ولایتی نخستین قانون اساسی کشور بود، نیز با توجه به این که به خودمختار ملی در چارچوب ایران پایبند بودند، همان پرچم تایید شده در قانون اساسی مشروطیت را پذیرفتند. با این تفاوت که بعنوان حکومت خودمختار، گنرب یا نشان ملی خود را بجای نشان شیر و خورشید قرار دادند، امری طبیعی در کشورهایی که بطور فدرال اداره می شوند.

مسئله مهم و حائز اهمیت در خصوص پرچم حکومت های ملی آذربایجان و کوردستان این است که، علیرغم تبلیغات مغرضانه و غیر واقعی گروه های مرتجع و واپسگرا که این حکومت ها را تجزیه طلب خوانده و می خوانند، پذیرش پرچم ایران بعنوان پرچم حکومت های خودمختار ملی بار دیگر ثابت می کند که این حکومت ها به تمامیت ارضی و یکپارچگی کشور معتقد بوده و به آن احترام می گذاشتند. امری که در برنامه حکومت های ملی و نخستین ماده از مرامنامه احزاب تشکیل دهنده این حکومت ها بر آن صحنه گذاشته شده است.

این مسئله امروز نیز با توجه به تحولات داخلی ایران و منطقه، بویژه تامین حقوق بشر و حقوق شهروندی تمام اقوام و ملل در کشورهای همسایه، حائز اهمیت و قابل تامل می باشد. یعنی تلاش احزاب و گروه های ملی اقوام و ملل مختلف ایران در راستای تشکیل دولت فدرال در کشور، می تواند با تکیه بر تجربیات و اصول حکومت های ملی آذربایجان و کوردستان صورت گیرد تا ضمن دستیابی به حقوق قانونی و حقه ملی خود، یکپارچگی و تمامیت ارضی کشور نیز محفوظ بماند.

پرچم حکومت ملی آذربایجان
هنگام رژه فدائیان در مقابل میدان شهرداری تبریز (ساعات قباغی)

آذربایجان ملی حکومتینین بایراغی

مرکز مطالعات و تحقیقات فرقه دموکرات آذربایجان- آدغام
۹ آبان ماه ۱۳۸۴